

TXOMIN AGIRREGAZ ITXAS GIROAN

Ondarroa'n Txomin Agirre-ren jaiotzatiko 125 urtegarrena ospatu da.

Merezi dau "Kresala" eta "Garoa" ren egilleak bera gogoratzea.

Niri "arranondotar" lez, ba dagokit zerbait esatea.

"Kresala"ri buruz "azal-azaleko" ikutu batzuk.

Ain aberatsa dan Ondarroa'ko erri euskeratik Txomin'ek igarri barik, berez jasotzen zitun berba batzuk gogoratu nai dodaz. Batzuk bizirik dagoz, besteak ez dira il, baiña su ondorengo ke azpian lez gordeta aizea bear txingarra sortu arazteko.

"Kresala" tik atara daiguzan batzuk. Auxe izango da bere omenik biziena.

Danok dakigu itxastarrak zaratatsuak dirala. Ala diñosku Txomin'ek: "Gizonen gozategi ta arangelak nun dagozan beriala igarri leike, ostro bedarrik ikusi ezaren; naiko da zaratarik andiena nun dagon entzuten geratzea".

"Ketan eta deadarrez beti". ... "arrantzaleak, izketa zakarrekoak..."

Kalean **makillaka** ibiliko dira mutillak, itxastarrak **agaka**. "Agaka norbaiteri burua auzi..." Txalopetako agak gogoratuten dauskuz orrek.

Arraiñak

Arrain bakoitzari bere izatea ataraten daki.

"Itxas **aingira** lakoxe treñeruak..." (Luzeak).

"Amarratza (olagarrua) lez erpak lotuta".

"Atuna baiño azkarrago..." "Atuntsu onagaz zorrak kittutu..."

Besigua.— "Neguan izaten da besigutea".

Izurdak.— "Izurdien eraso aldiak"... "Izurdak azpitik gora eta kaivak goitik bera..." "Aren lepo lodi baltzak izurdearen antz pixkat ba dauka..." "Urdai zatia-gaz, krusaillu orioagaz eta izurdearen zaiñagaz noizean bein bigundu oi zirean naruzko oiñetakuak". Kitolis'en gertaeran noiz ittoko semea zelan ibili zan adierazoteko "ordu bi ibili zala, diño, atuna baiño azkarrago, izurdea baiño gogorrago, balea baiño adoretuago..."

Mielga.— "Mielga ustel gosekilla".

Txibia.— "Txibiari laster jaten emongo leukioe oneik" (Itxasoan mariatzen dirane-kaitik).

Zimarroia.— "Zimarroi ustela".

"Milloi bat ba ei dauka zimarroi orrek.

"Milloiagaitik zimarroia edo izurde ustela artu bear da senartzat?"

Antxoa.—"Arrain otzaretan zidar urtua lez erionga". (Italiarrak, antxoa gazitua lantegietan eroatera etorten diranean, asko begiratzen dabe zidartsua dan (egunekoa ete dan) edo ta egunetakua, euren esanetan "ofuscada").

Beste ikuspegi bat: Ondarru itxascagaz gorputz eta arima izakeraduna da. "Besigu ta atun tatoakaz azi ta loditu ninduen..."

Eta beste arrain mota bat: "Euri arraiña", zer? Gogoratu len ain sarri errira etortzen ziran galiziar txorrotzaileak. Areik ziran "euri arraiñak".

ToIIa.—Tollanak emon. Kristonak emon, esaten da leku askotan. Emen tollanak. Tolla arrain sailla da iltzeko eta origaitik jo bear izaten dalako. Aitz-arraiña.— Aitzeko arraiña.

Arraiñak bere usaiña dauka. Arrain sunda, diño Txomin'ek.

Arrain saltzailleak: Antxiña "astodunak", errietara astoetan arraiña eroaten ebe-nak egoten ziralako.

Arraiñak amua bear dau: "Amoan ipinten daben jakiagaz bakarrik ez da jausi-ko"

Eta arrantzan patrioiak bear izaten dira, Txomin'ek sarri "atzekua" deitzen dau-so: "atzekuak eskuak besapean berotzen zitun bitartean..."

Arrantzan ontziak be bearrezko dira. Eta sarri atoian ibili bear, beste batek lotuta ekarri bear, ezbearren bategaitik. Txomin abadea zan eta ba dakiz orrelako berbak eleiztarrekaz erabiltzen: "Atoian legez eleizara"... "gure arrantzaleak "gorrira" baizen azkar eztira joaten txarteletara, eleizako ezkillatxoak dilin dilin luzarokoan ibiliarren.

Or dagoz bestetan ontziak, txalopak, killaz gora tirabira eginda. Txomiñek azpikoz gora esaten dau.

Eta danok dakigu txalopen azpiak ondo garbitzeak garrantzi aundia eukiten daua. "Atunetara baiño len azpiak ondo garbitu..." Esakera ori erabiltzen da baita be gizonak, aragikeriz, andrazkoen etxetara joaten diranean: Azpiak garbitzera joan dira.

Eta mariñela arrua da edo ez?

Txomin'ek arrotasuna nun egon leiken adieraztean au diño: "Oial barri ederrekaz euren gorputza apaindurik daroenen biotzean legez bizi da arrotasuna txapel zar koipez da ezkata edo eskamaz betetakoaren azpian..."

Artalakatza.—Sareak erabilten dabenan kortxoei, Txomin'ek artalakatza deitzen dautse.

Baga (Olatua)

Txomiñek maite dau berba au.

Azkue'k olatu sakon, andiari emoten dautsa izen onen nortasuna. "Ola profunda" diño berak.

"Kresala"n onelakoak irakurten dira: "Baga ta olatuen orruak..."

"Baga zuri...". "Etxeak aiñako baga zuri sendoen artetik...". "Baga ausarditsuak ataraten dituan balde, tosta, panel, toldo..." "Baga batek burutik bera kendu euskun txalupa esku artetik". "Baga indartsuen gaiñean, gora ta bera, barrukoan bildurrez..." "Baga indartsuak arkaitz gogorreka burruka bizian..."

Balea.—"Balea baiño adoretuago..." Balia baizen indarisua, erramulari errimea.

Baltz.—Berba garratza da arrantzalien esaeretan.

"Negu baltza", "ipar baltza"... "Betondo baltza ipiñi ekatxari..."

Bitsa.—"Bitsa dariola". "Bitsezko ari zuri luze biurri bat itxiáz".

Arrantzaleak sarri erabilten dabe berba au arrokeri orde: "Arek lagaten daben bitsa...!"

Bisuts.— Aize lakarra. "Bisutsak estaldurik eukan..."

Brast.—"Aizeak lenengo brastada arpegian emon..." "Brast joten gaitu aize bumbada batek eta itxasora, txalupa barruko arrain..."

Brix.—Aizearen ezaugarri. Bere pertsonaia bat da. Brix aizetsua. Errekaize egunetan umiak kaletan zarataka ezagutzen dira: Errekaizeak brix, errekaizeak brix! deadarka.

Bare.—"Kantauriko itsas bardingabea agiri da bere betiko edertasunez apalndurik, ain laster urdin, bare ta baketsu urertzean txiplitxaplaka jolasean dagoala..." "Bare-bare egoan". "Olatu bare-barea..."

Deizalea.—Deia joten dabeneri Agirre'k deizalea deitzen dauetsa. Oiturazko zangizonen bidez itxasorako arrantzaliei deitzea gau edo goizaldean. Txomin'ek bere kartetako baten diño, ez daukala ezagutzen besterik izen ori darabilanik.

Dsaust.— Uretara indarrez sartzea, "Dsaust danok itxasora, txalupa barruko arrain, otzara, sare ta tresna guztiekaz".

Durdo.—Arraiña. Aitzetan ibiltzen dana. "Durdo bi ta iru karraspio..." "Ezpanak durdo-durdo, agiñak zuri-zuri, ta kiskur kiskur ulea".

Ekatxa.—Berba larriak erabilten daki ekaitzaren aurrean: "Ekatzaren il soñu garratza..." "Ekatzaren orrua..." "Ekatxa etorri zan, baltza, zematzailea, ikaragarritzkoa..."

Eztul.—Arrantzale zarrak garrantzi andia emoten eutsen eztuleri. Arrotasun laktzat ezagutu eztulik ez egitea. Batez be sermolarien aldetik. "Mutilla, esaten daue, piperra baño gorriago ta buruko ule guztiak tente dituela elizatik urtean, —axe da eztarria, eztul bat be eztau egin".

Erramu-Erramulari.—"Orain ogetamalau urte arek erramuari ataraten eutsan grakadea etzan bertanberakua..." "Erramua zala ta etzala beste txalopa batekoekaz asarretu giñan..." "Erramuak eskuetatik itxi barik, begiak ernai ta besoak irme..." "Erabili euezan erramuak zoli ta biziro..." "...erramuetea galdu zanean, gertau zan arrigarritasuna sinistu ezinda" "...erritar erramulariak garaitu zituan txalopako agintari gizagaixoa ito zanean..." "Erramuari tenga ta tenga..."

Gorria.—(Itxas zabalean igarten dan arrain multsoa) "Antxoba talde ugaria urganean ikusita, itxasora begira dabiltzanak gorria! gorria! deituten dabeneri, Arranondoko saretxalopak arraña dagoan tokira eruaten dabeneri abiadea ta aparra benetan izaten da begiragarritzkoa"... "Botaten deutsa txalopa orrek, azkar, jira guztian bere sarea "gorriari" ta eztago zer esanik, txalopa arena da irabazi guztia.

Grakadea.—(Erramu ta toletari utsita dagon estrapu arteko estuartzea). "...erramuari ataraten eutsan grakadea etzan bertanberakua".

Iparra.—Bizkaian Iparra ez da erderazko No re, Nordeste baiño. "Iparraldeko aize otz eta meiak..."

Ipargoia.—Au da erderazko Norteri dagokiona. "Ipargoiko aizea, geiago barik, bat batera ta guztizko asarre amorratuan sartu zan Arranondoko erritxoan".

"...Ipargoitik etorren aizeak lenengo brastadea arpegian emon deuskunean, ala mutillak deadar egin dau atzekoak..."

Itxas...—Itxas itza oiñarri dala, ainbateri bidea emoten daki Agirrek.

Itxas-ate.—Kaietarako sarrera, erderazko barra.

Itxas arro.—Olatuz beteriko itxasoa.

Itxas-apartsu.—Bitsez betetako itxasoa.

Itxas-amorratu.—"Itxasoari amorru ta apar guztiak joan artean..."

Itxas kiskur.—Itxasoa gustiz egoan arro, bere zabaltasun danean kiskur, bizi ta apartsu...

Itxas-irakin.—Itxas larri beroa. "Itxas berde, baltzeran, irakindua..." "Arrantzale batzuk, oraindiño, igari egin eben zerbait itxas irakin esnetuaren gaiñean..."

Itxas-barru.—(Itxas barrenaldi).

Itxas-bide.—..."urteten dabe itxas bidera.."

Itxas-itxi.—"Itxaso guztia itxi dau bereala (aizeak) ta or etorri gara gu, oker, Jaungoikoak daki zelan".

Itxas-gaña.—Itxasoaren goi-aldea.

Itxaski.—(Ekaitza). "Jagi zan, nondik eta zelan eztaikit, an nonbaiten ezkuturik bere orduaren zain egoan erruki bagako itxaski amorratua..."

Itxas-triko.—"An bertan sortuten dira (atxetan) lapak eta mutxilloiak, marraskulu, lanperna ta itxastriku edo morkotzak..."

Itxasorate.—Itxasora arrantzara urten aldia.

Itxas-alde

Itxas-kate

Kalak.—Itxasoan dagozan arrain tokiak. Izen bereziak eukiten dabez.

Kostarren-kala, Ixkote, Kalabelarri, tribis-kala eta abar. Ba dira txoriak be zabaltasun baten kalatxori lez ezagutzen diranak, kaio eta abar, Ondarroan mitxeletak be kala-izena daroe: kalapitxiak.

Arrantzarako gaikietan bardin: Kala-berun (plomoa), kala-potin (kalaetara eldu al izateko txalopak eta abar).

Koasta.—(Erderazko kodaste, itxasontziei eutsigarri lez aurretik asita ipinten jakoen egur edo burdiña) Ortik gizonei sudur ordez, koasta berba erabiltea: Berbarik egiten ba dozu, koasta len be ausita daukazu gero!

Karel.—Itxasontzien egala. "Karel ondoan..." "Karel gañertzean..."

Lanbasa.—Txalopetako ura legortzeko, ertz baten trapu zarrak eta txatalak lotu eta erabilten dan makilla. (Gaurko "frogona").

Lapa.—Itsaskia. "Lapak atxari baño gogorrago eutsi..."

Laño.—"Ur lañozko estalkia..." (Itxas lainoa)

Legor.—Lurralde. Legorra jo, legorrera joan... Legorreko aizea. (Terrala).

Legortu.—(Zikatu) "Ondar gorria gañera boteaz, soñeko bustia etxera baño lenago legortu naiean..."

Loro.—Itxastarrak arrain andietako aparixuetan erabilten daberen lokarri meia.

Mallastu.—Artoaren tukurra. "Mallastua baiño meiago..."

Maluta.—Artaburuen estalkia. "Bakean da geldirik egozan kale bazterretako paper, zotz, zakar, lasto, buruko ule ta maluta galdu guztiak...". (Lengo arrantza jokereetan, txalupak atunetara joaten ziranean, maluta oneik erabilten zituen amuetan, atunari, janaria zalakoan, beregana urreratu eragiteko).

Manxuba.—(Manjuba). Arrain moltsoa.

"Kresala'n", jaietan, andra-gizonen arteko "mandxuba" irakurten da: "Urriñetik begiratu ezker, enparantzako billereak moltso zabal bat zirudian, legorreko mandxuba gorri bat, izurde ta guzti; ta inguru guztian tente begira egozan atso, agure ta neskatilla gatzbakoak egiten ebien uztai andia, sareztat artu eikean.

Marboilla.—Odei ertza.

Masia.—(Macizo, raba) "Masia bearako da or, masia!"

Maste.—Belak jasoteko aga. "Txalopa maste". "Maste nausia" ta abar.

Mokoloi.—Itxas berbetan = nastea, soka ta amuen artean. "Aurreko egunean itxasotik ekarritako mokoloiak askatu, arildu ta urkuletan sartzen ebezan...".

Must-egin.—Ur-azpian igarian ibili.

Nasa.—Itxasontziak bearrezko tresnak artu edo atarateko urreratzen diran molla. "Nasara sartu zala potin bat..."

Nausi.—Arrantzialien artean bela edo agari buruz erabilten zan deitura. "Nausian dakarren izarrean..."

Odoldi.—Ooldi, goroldi.

Olezko zapatak.—Txokloak. Traskuak.

Ondar-mai.—Ondar zelaia.

Ondartu.—Ondarrez igortzi, bete. "Soñeko barrenak ondartu..." Berba au Azkue'k ontzi batek ondarra jo ta bertan geratze orde erabilten dau.

Ondatu.—Galdu. "Kantauriko ondarretan ondatu".

Orru.—Zarata itzala. "Itxasoaren orrua baño sendoago". "Itxasoak orru egin", "Olatuen orruak".

Ontzi-gidari

Ontzi-buru.—Esan onein kideko dira: Atzekoa, patroia, lemazaiña, zarra...

Otzara.—Otarra. "Arrain otzaretan erionga..." (Arraiña, otzaretan ura dariola).

Ondartza.—Plaiia. "Itxasoak bere goraldietan besuak zabaltzeko bear daben ondartzea..."

Ostarku. Ostilika.—Arco Irisa.

Popa.—Atzea. Ondarroan ez da erabilten, gitxi baiño, ipurdi itzik. Ala Txomin'ek be: "Popan joten ba zaitut..." "Entzuizu, Traman zabala, atso popandia..." "Ingu-ratu giñan igarian popaz gora egoan txalopara".

Sare-txalopak.—Saregaz arrantzara joaten diranak. "Sare-txalopa bi, itxas aingira lakoxeak".

Soka.—Lokarria. Korda. "Gerriko tendeltxu bat mokor gañean, ontzu sola lodi sendoaren antzera biurtua..." "Ibai ertz bietan, gizate soka lodi trinkoa.

Sokalea.—Lebatzetarako erabilten dan soka mota.

Suezta.—Urik artzen ez dauan txanoa, txapela, burukoa. "Suezta beste aterperik eztaukiela..."

Sunda.—Arrain sunda. Usaiña. "Au ezta guri esan dauskuen erria, zirautsen. Arrainsundadun uri koskor bat zala ta.."

Taketa.—Egur zatia. "Gizonak, taketa baiño gogorrago..."

Tantza.—(Pita)

Tatarrez.—"Txalopa guztiak tatarrez".

Tato.—(Zati bat) "Atun tatoakaz loditu ninduen".

Toleta.—Ontziak, karel gañean sartuta eukiten daben egur ziria, estrapua bitarte dala, erramuak bertan eutsita erabilteko.

Tosta.—Txalopa bateko jarrilekua. Tosta oneik, aurretik atzera, izen oneik eroaten dabez Ondarroan: Aurre; Kontrailla; Konrabara; espaldako; Kontraspalda; sagaltoki; tanbuleta; berniela; masteta; treintoki; ankako tostartea.

"Tostapera jaurti..."

Treotzara.—Egurrezko ol zapal bat, tretzat erabilteko, tolestuta, naste barik, zapalean.

Traola.—Lau zati edo listoikin egindako lauki bat, aparixuak bertan batzeko.

Trinko.—Lodi. "Soka lodi trinkoa"...

Triketa.—Txalopa aurreko bela.

Truxu.—Euri zaparrada. "Truxu ta bisuts". (Chaparron y ventisca), "Aizearen atzetik etorri zan truxua..."

Treñeruak.—Treñagaz itxasora joaten diran txalopak. "Zirauna legezko sare-txalopa eta treñeruak...".

Txibikorain.—Txibiak arrapateko eroaten dan amu ugariz inguratutako koraintxo.

Tunda.—Sua biztuteko su-arriagaz erabilten dan kordoi zatía. "Tunda zarra txapelean gordeta..."

Arrantzale zarrak orrelaxe erabilten eben, askotan patrikararik ez eukelako, txapel barruan tabaku orria eta tundia.

Umant.—Gizon andi. Heroia. "Baña Jose Maria Zubia-ri ezer kendu barik esan geinke, bere gisako beste umant asko dirala Euskalerrian, gure itxas errietan gizonik aña umant dirala".

Uragea.—Erramua. Arrauna.

Ujoldea.—Uriola.

Urandiko arraiña.—Itxas-andiko arraiña.

Gizon artean nortasun berezien bat daukanagaitik esaten da. "Ni ez naz izan Peru eta Mikol legez, urandiko arraiña..."

Ur-zelaia.—Itxasoa. "...urdirin urdirin, bare bare ta baketsu ur zelai galant ederra..."

Ur-bizi.—Itxas jasoa.

Ur-laiño.—Ur ondoko laiñoa. "...Bildurgarrizkoa egoan Kantauriko itxasoa. Ur-lañozko estalki andi bat jarri jakon gain alde guztian..."

Ur-txakurrak.—Itxas ontzietan erabilten zituen txakurrak, gizoni laguntzen ekienak, sare-txikotak igarian eroaten, batu eta abar egiten. "Ur-txakurrak nagusiaren aurrean baiño urduriago..." Amuetatik soltatzen ziran arraiñak txalopa ondora eroaten be ba ekien.

Urkula.—Sareak errezago jasoteko erabilten ziran aga urkulatsuak.

Bai eta aparixuak naastu barik amuak urkulako adar baten finkatuaz erabilteko be.

Zabune.—Batera ta besterako mogimentua. "Txaloparen zabunetan..."

Zaña.—Arrain koipea. Gantza.

Ziliboka.—Atzipeti. "Ziliboka ta atzipeti".

Ziskoetan.—Jantzien sakeletan. "Ez yakoen gauza andirik ziskoetan gelditu..."

Zezial.—Gatzetan jarritako lebatza.

Ainbat tartean laga doguz. Itzez itz, berbaz-berba, "Kresala"ren aberastasuna arrigarria da.

Arrantza izkuntza, itxastarren berbeta, bere biotz eta gogoan bizi eta iraunkor gordeten ebala, erraz igarten da.

Giartsu da batzutan, soil-soil berbak erabiliz. Erromantiku bestetan, itzekaz

jolastuten lez; Biozkor urrengoan, errukitsu. "Kitolis" en esanaldia mundu guztiko literatur saillean lotsa barik atara leiken jarduna dala esaten eban Jose Artetxe'k.

Irudietatik at, bere alkar izketak, bizi-biziak dira, gatz !odia dauke, Arranondoko atso popandiak urtu barik darabilen gatz lodi iraunkorra.

Laburtu eta amaitzeko: Itxasoa gora datorrenean ibaiko ura geitu egiten dan legez, itxastarren ezaupidean Txomin Agirre bitartez zenbat eta sakonago sartu, euskerari gatz lodiago emoten jakola, esango dogu. Or dogu, lekuko, KRESALA.

A. Zubikarai

GARMENDIA-KORTADI-TAR JON

"ZELETA"

Askok ezagutzen zuen ta askok zuen maite, 1989 urtean mundu ontatik bestera joandako Zeleta. Au da: Garmendia-tar Jon, Zeleta izenordea ain ospetsua egin zuan jauna. Euskal-idazle, antzerkigille ta izlari sutsua izana. Idazten gazterik asi zan bai egunkari ta, aldizkarietan: "Argia", "Euzkadi", "EL DIA" "Euzko Gogo", "Zeruko Argia", "Egan", "Karmel", "Olerti", "Aranzazu", "Goiz Argi", "AGUR" besteak beste, dira aren idazkortz argiaren zingarri ta lekuko. Zeleta'z gañera, beste, izenorde batzuk ere erabili izan zituan. Adibidez, "Jeltzale" eta "Berrixki".

Dakigunez, Antzerti saillekoak auek ditugu: "Itxutasun madarikatua", "Joxantoren Eriotza", ta "Pello Kirten"; saioetan "Euskeraren iraupen eta, Euskal literaturaren aurrerapena", ta, "Lasarte-Aurtzaroko Oroipenak". aldizkarietan Zeleta'ren idazlan eder asko daukikeguz: "Euskera Naparroan", "Orixe" zanaren iritiz, "Leratetik karmeletan", batzuk aipatzearen. Zeleta euskeltzale bioztun, zintzoenetako bat gendun ta, euskerea nun goraldtu ta aintzaldtu an agertuko zan maitasunez, gogo onezbera iritziak eta abar, euskeltzaletasunaren gogotasunak ageraziz. Zeleta Zornotza'ko Larrea'ko karmeldar lekaidetxera an urtero ospatzen da urteroko OLERTI-Eguna deritxon izenaz ain ospetsu egin zaigun jai-aldi edo olerkari batzarretara. A. Onaindiaren itzalpean ainbat urteren jarraian biziok an adizkidetasun biotzgarritz alkar laztandu ta besarkatzen giñan ta, ori, urtez urte, gaurko egunetaraño, euskerea biotean daroagun guztion pozerako. Urtero, zorigaitz edo beste nolabaiteko eragozpenik izan ezik, beste euskalkide eta olerkide askorekin batean an alkartzen ta agurtzen giñan bai, anaitasunezko ta aberkide-tasunezko errikoitasun bioztasun poztgarritz. Gaur ere, zorionez ala darrai.

Zeleta'k beti irakurtzen zigun bertsoeri buruzko zerbaite-ta, Olerii aldizkarian. Ona emen batzuk: "Bertsolariaren Notasuna" (1959), "Bertsolariaren nortasuna" (1960), "Bertsolariaren Nortasuna" (1960-II), "Bertsolariaren Noriasuna" (1963), "Olerkiak" (1961), "Bertsolarien txapelketaz" (1961), "Gure bertsolariak": "Xenpelar, Uztapide, Basarri" Bertsolaritzaren nortasuna deritxon idazlanean (1960-IV) eredutzat artzen du Enbeita-tar Balendin, bertsolarfen txapeldunak, guk itz-lauz adierazi genezakegun bezin egoki edo egokiago bertsoz adierazten.

Muniategi'tar Sabin